I

Санки виспівували свою одвічну жалібну пісню, порипувала збруя, дзеленчали дзвіночки на передових собаках; але люди й собаки натомились і не озивалися. Вони їхали здалеку, та й дорога була тяжка, бо недавно випав сніг, і полозки санок, навантажених лосиною, замерзлою, як кремінь, чіплялися до м'якого снігу й приростали до нього, немов живі. Вже темніло, але того вечора мандрівники не мали наміру отаборятися.

Сніг тихо падав у нерухомому повітрі — не лапатий, а дрібненький, візерунчастими кришталиками. Було дуже тепло, всього десять градусів морозу, і люди не куталися. Майєрс і Бетлз попіднімали вгору навушники, а Мелмют Кід здійняв навіть рукавиці.

Собаки натомилися ще з полудня, але тепер наче набралися нової сили. Найчуйніші з них почали непокоїтися: нетерпляче шарпали посторонки, додаючи ходи, нюхали повітря й нашорошували вуха. Вони сердилися на своїх не таких прудких товаришів і підганяли їх, крадькома кусаючи за стегна. А ті, після такої кари, ширили далі той неспокій. Нарешті ватажок у передніх санках радісно заскавчав, ще нижче стелячись по снігу та налягаючи на нашийника. Решта намагалися не відставати від нього. Взяли в добру роботу посторонки, понатягали шлеї; санки щодуху помчали вперед, а люди, тримаючись за стернові жердини, й собі поспішилися, щоб не попасти під полозки. Вденішню втому наче рукою зняло. Вони бадьоро погейкували на собак, і ті у відповідь радісно гавкали. Гомінким чвалом вони котили крізь темряву, дедалі густішу.

— Гей! Гей! — гукав кожний по черзі, коли його санки круто звертали з дороги, схиляючись набік, мов вітрильні судна в бурю.

І ось залишилось ярдів сто до освітлених шибок з проолієного паперу, що обіцяли мандрівникам хатній затишок, стугін юконської груби

й казанок, у якому парує чай. Однак у хатині хтось, видно, вже був. Із півсотні собачих голосів загарчало зухвалим хором, і стільки ж волохатих тіл кинулося на кудлачів, що тягли передні санки. Двері відчинилися, чоловік у червоному плащі північно-західної поліції вийшов, грузнучи по коліна в снігу, і втихомирив розлючених собак, спокійно й незлобливо молотячи їх товстим пужалном. Після того він поздоровкався з прибульцями за руку. Таким чином Мелмюта Кіда в його власній оселі привітав чужинець.

Стенлі Принс, що мав зустріти його і відповідав за спогадану юконську грубку та гарячий чай, клопотався біля гостей. Їх там було щось із дванадцятеро, збіговисько різномастого люду, але всі вони слугували королеві: хто пильнував, щоб не порушувано її законів, а хто перевозив її пошту. Вони були різної національності, але однакове життя утворило з них виразний тип людей — сухорлявих; дужих і витривалих, з бронзовими від сонця обличчями і спокійним, ясним, рішучим поглядом. Вони їздили собаками, що належали королеві, сповняли страхом серця її ворогів, їли її мізерний харч і були щасливі. Багато вони бачили на своєму віку: життя їхнє було сповнене пригод і подвигів, але самі вони того не помічали.

Тут вони були неначе в себе вдома. Двоє простяглося на лежанці Мелмюта Кіда, співаючи тих пісень, що співали їхні предки-французи ще тоді, як уперше прибули до Північно-Західного краю й поодружувалися з індіянками. На Бетлзовій лежанці було таке саме — троє чи четверо здорових провідників залізли під коци, слухаючи оповідання свого товариша, що служив у флотилії Вулзлі[24] під час облоги Хартума. А коли той утомився, то якийсь ковбой почав розказувати про палаци королів, лордів і леді, що він їх бачив, як Бефало Біл[25] подорожував по європейських столицях. У кутку двоє метисів — давні товариші по зброї — лагодили упряж і згадували ті часи, коли Північний Захід палав у повстаннях, а Луї Р'єль[26] був королем.

Всі так і сипали брутальними жартами й ще брутальнішими дотепами; і про незвичайні пригоди на шляхах та річках розповідали наче про

буденні собі речі, що за них варто згадати тільки задля смішного слівця або якого кумедного випадку. Принса чарували ці не увінчані славою герої, що бачили, як творилася історія і ставились до величезного й романтичного як до звичайних буднів. Він аж надто щедро пригощав їх своїм коштовним тютюном, а у винагороду за таку щедрість спадали заіржавлені кайдани з пам'яті і воскресали забуті одіссеї.

Коли розмови скінчилися, а подорожні, востаннє натоптавши люльки, заходились розв'язувати свої спальні мішки, Принс удався до свого приятеля по докладніші відомості про гостей.

— Ну, хто такий ковбой, ти знаєш, — мовив Мелмют Кід, стягаючи мокасини, — і легко пізнати британську кров у тому, що спить з ним на лежанці. Щодо решти, то вони всі нащадки coureurs du bois[27], і сам бог знає, з ким ще змішалася їхня кров. Тих двоє, що вмостилися біля дверей, то чистокровні bois brules[28]. Про того юнака, підперезаного вовняним шарфом, — зверни увагу, які в нього брови та нижня щелепа, — можна напевне сказати, що в курному наметі його матері гостював шотландець. А той вродливий хлопець, що підкладає під голову шинелю, — француз-метис. Ти чув, яка в нього вимова? Йому не дуже подобаються ті двоє індіян, що лягли близько нього. Бачиш, коли метиси повстали під проводом Р'єля, індіяни їх не підтримали, і з того часу вони одні одних не полюбляють.

— Ну, а хто той похмурий парубок біля грубки? Я ладен присягнути, що він не вміє говорити по-англійському, бо за цілий вечір і рота не розтулив.

— Помиляєшся! Він знає англійську досить добре. Ти не слідкував за його поглядом, коли він слухав? А я слідкував. Либонь, у нього тут немає земляків. Коли вони розмовляли своєю говіркою, то видно було, що він не розуміє. Я й сам не доберу, що він за один. Давай дізнаємося. Підкинь-но зо дві гілляки до грубки! — голосно звелів Мелмют Кід, дивлячись просто на незнайомця. Той одразу послухався.

— В нього десь утовкли дисципліну, — зауважив стиха Принс.

Мелмют Кід кивнув головою, зняв шкарпетки й подався до грубки поміж людьми, що полягали на долівці. Там він повісив їх серед двох десятків таких самих мокрих узувок.

— Коли ви сподіваєтесь дістатися до Доусона? — спитав він навмання.

Перш ніж відповісти, чоловік пильно дивився на нього якусь хвилину.

— Кажуть, туди сімдесят п'ять миль. Так? То десь днів за два.

В його мові було ледь помітно якийсь акцент, але він не затинався й не підшукував слів.

— Ви вже бували тут раніше?

— Ні.

— А на Північно-Західній території?

— Бував.

— Народилися там?

— Ні.

— Ну, то звідки ж ви, до дідька? Ви не з цих. — Мелмют Кід показав рукою на погоничів і на двох поліцаїв, що лежали на Принсовій постелі. — Звідки ви? Я вже бачив такі обличчя, як ваше, хоч і не можу пригадати, де саме.

— Я вас знаю, — зненацька мовив чоловік, зразу уриваючи потік Кідових питань.

— Як? Бачили мене коли-небудь?

— Ні, але вашого приятеля, священика в Пестиліку, давно вже. Він питав, чи я знаю Мелмюта Кіда. Він дав мені харчів. Я ненадовго там спинявся. Він вам ніколи не розповідав про мене?

— Ага! То ви той чолов'яга, що проміняв видрячі шкурки на собак?

Чоловік кивнув головою, витрусив люльку і, загорнувшись у хутра, дав зрозуміти, що не хоче розмовляти далі.

Мелмют Кід загасив лойового каганця й заліз під коци до Принса.

— Ну що? Хто він?

— Не знаю, відкрутився від мене й заховався, як слимак у скойку. Але тебе він може зацікавити. Я чув про нього. Вісім років тому він здивував усіх на узбережжі. Щось таємниче, справді. Він прибув з півночі у найлютіші морози і мчав так, неначе за ним чорти гналися. Це було за кілька тисяч миль звідсіля, коло самого Берінгового моря. Ніхто не знав, звідки він їхав, але видно було, що здалека. Коли він брав харчі у шведа-місіонера в затоці Головіна, то вже був страшенно виснажений. А потім ми чули, що він спитав про дорогу на південь. Він залишив узбережжя й гайнув просто через Нортонову протоку. Була жахлива година, снігові бурі й люті вітри, але він уцілів, хоч тисяча інших на його місці загинули б. До форту Сент-Майкла він не втрапив, однак дістався до Пестиліка — з двома тільки собаками і ледь живий з голоду.

Він так поспішав далі, що панотець Рубо постачив йому харчів, але собак не міг дати, бо сам чекав лише мого приїзду, аби вирушити в дорогу. Той Уліс[29] був занадто досвідчений, щоб податись далі без

собак, і крутився у тій околиці кілька днів. Він мав на санках купу добре видублених видрячих шкурок — знаєш, з тої морської видри, що цінується на вагу золота. Там-таки, в Пестиліку, знайшовся один старий Шейлок з російських купців, у нього собак було до біса. Отож вони не довго торгувалися, і коли той дивак рушив на південь, то мав добрий собачий запряг. А Шейлок, звісно, одержав видрячі шкурки. Я їх бачив, вони були чудові. Ми вирахували, що собаки коштували йому по п'ятсот доларів. І не думай, що наш Уліс не знався на ціні морських видр; хоч родом він був індіянин, з його скупої мови одразу видно було, що йому доводилося жити серед білих людей.

Після того, як з моря спала крига, прийшла звістка з острова Нюнівак, що він заїздив туди по їжу. Потім він невідомо куди дівся і оце вперше за вісім років об'явився знову. Але де він був? І що робив? І чого звідти прийшов? Він — індіянин, невідь де волочився, а проте відчутно, що знає дисципліну, як не кожен з його раси. Оце тобі, Принсе, ще одна північна таємниця, спробуй-но розгадай.

— Красненько дякую, в мене й так їх багато, — відповів Принс

Мелмют Кід уже солодко спав, а молодий гірничий інженер усе дивився в густу темряву, якось дивно зворушений. Коли ж він врешті заснув, то мозок його працював далі, і він блукав невідомою білою пустелею, надсаджувався з собаками на нескінченних шляхах і бачив людей, що жили, працювали й умирали, як і личить справжнім людям.

Другого ранку, ще вдосвіта, погоничі й поліцаї вирушили до Доусона. Однак влада, що пильнувала інтересів її величності й керувала долею підданців королеви, не дала поштарям довго спочивати; за тиждень вони з'явилися на річці Стюарт, тяжко навантажені листами, що їх треба було приставити до Солоної Води. Щоправда, їхніх собак замінили на свіжих; але ж на те вони й собаки.

Люди сподівалися, що хоч ледь перепочинуть; крім того, Клондайк став новим осередком Півночі, і вони хотіли бодай трошки приглянутися до Золотого Міста, де золотий пісок точився, як вода, а зали до танців аж гули від безугавної гульні. Але й цього разу вони сушили свої шкарпетки й курили вечорами люльки так само смачно, як і в давнішні свої приїзди, хоч один чи двоє відчайдушних марили про дезертирство й про те, як би перейти через недосліджені Скелясті гори на схід, а звідти долиною Макензі дістатися до рідних своїх місць, у країну племені чіпева. Двоє чи троє надумали вернутися саме тією дорогою додому, коли скінчиться термін служби, і почали тепер-таки складати план подорожі, наперед тішачись із небезпечної мандрівки так, як містянин утішався б з того, як то він у неділю погуляє в лісі.

Той чоловік, що мав колись видрячі хутра, був якийсь дуже неспокійний і не втручався в розмову. Нарешті він одвів Мелмюта Кіда набік і стиха почав йому щось говорити. Принс зацікавлено поглядав на них і ще дужче здивувався, як вони понадягали шапки й рукавиці та вийшли з хатипи. Коли вони вернулися, Мелмют Кід поставив на столі вагу, одважив шістдесят унцій золота й висипав чужинцеві в торбину. Тоді до них прилучився начальник погоничів, і з ним вони залагодили якусь справу. Другого дня валка рушила проти води річкою, а той, що мав видрячі хутра, взяв кілька фунтів харчів і подався назад до Доусона.

— Я вже й сам не знаю, що думати, — сказав Мелмют Кід, як Принс почав його розпитувати. — Бідолаха через щось хотів звільнитися від служби. Здається, що з якоїсь дуже важливої причини, хоч він і не захотів сказати, з якої саме. Бачиш, у них, як у війську: він записався на два роки, і щоб піти раніше зі служби, треба відкупитися. Де-зертувати йому не випадає, бо тоді він мусив би тікати звідси, а він конче хоче лишитись тут. Каже, що в Доусоні ще думав звільнитися, але не мав ні цента, і ніхто його тут не знає, тільки зі мною одним і перемовився він кількома словами. Він поговорив з окружним губернатором, і той погодився відпустити його, коли він розстарається в мене грошей, — звичайно, в борг. Сказав, що поверне за рік і, коли я захочу, дасть мені нагоду забагатіти. Сам він не бачив того золота, але напевне знає, що воно є.

А як він мене благав! Коли ми вийшли надвір, він мало не плакав. Просив, молив, упав на сніг, і мені довелося його підводити. Говорив, як божевільний. Присягався, що роками прямував до цієї мети і не витримав би, коли б тепер не осягнув її. Я питав у нього, що ж то за мета, але він не захотів сказати. Мовив тільки, що його можуть послати в інше місце, і тоді він вернеться до Доусона аж за два роки, а то вже буде запізно. Зроду я не бачив, щоб хтось так побивався. А коли я згодився позичити йому, то знову мусив підводити його з снігу. "Вважайте, що це наче моя пайка до спілки", — кажу йому, даючи золото. Так, думаєш, він пристав на таке? Де там! Присягався, буцімто віддасть мені все, що знайде, що зробить з мене такого багатія, що мені й не марилося, і ще всякі дурниці молов. А звичайно ж, як людина приймає когось до спілки, то потім не хоче віддати навіть половину здобичі! Ні, тут, Принсе, щось криється. Ось згадаєш моє слово: ми ще почуємо про нього, якщо він лишиться в цій країні.

— А як ні?

— Тоді буде мені наука за мою добрість, і я втрачу шістдесят унцій.

Настали довгі ночі, а з ними й морози. Сонце почало свою споконвічну гру в піжмурки вздовж снігової лінії обрію на Півдні, а про Мелмютового боржника все не було чуток. Коли це одного понурого ранку на початку січня перед його хатиною на річці Стюарт спинилося кілька навантажених санок, запряжених собаками. То був власник видрячих хутр, а з ним чоловік із тієї породи, що боги вже майже забули, як її і творити.

Коли в тих краях заходила мова про щасність, сміливість чи про казкові здобутки золота, то завжди згадували Акселя Гундерсона; як біля таборових вогнищ оповідали про силу, мужність і відвагу, то ніколи не забували про нього. А коли, бувало, розмова пригасала, то, щоб її поновити, досить було згадати про жінку, що ніколи не розлучалася з ним.

Як уже сказано, боги, творячи Акселя Гундерсона, згадали свій призабутий хист і виліпили його на взірець тих людей, що родилися, коли світ був ще молодий. Сім футів на зріст, груди, шия, руки й ноги, як у велетня. Лижви в нього були на добрий ярд довші, ніж у інших людей, а то б вони не витримали тих триста фунтів кісток та м'язів у мальовничій одежі ельдорадського короля. Його грубо витесане обличчя з волохатими бровами, з тяжкими щелепами і ясно-блакитними незмигненними очима промовляло за те, що він визнає лише один закон — закон сили. Лискуче, жовте, як достигле зерно, волосся, притрушене морозом, ясніло, мов день серед ночі, спадаючи на кожух із ведмежого хутра. У Гундерсонові наче було щось від прадавніх мореплавців, коли він перевальцем ішов поперед собак вузькою стежкою, а потім пужалном стукав у Кідові двері так лунко, як, мабуть, колись вікінг, під час розбишацької виправи на Південь, гупав у замкові ворота, вимагаючи, щоб його впустили.

Принс, закачавши рукава, місив своїми жіночими руками висхоже тісто на хліб, інколи зиркаючи на трьох гостей, бо ж такі люди, певне, ще ніколи не сходилися разом під одним дахом. Чужинець, якого Мелмют Кід прозвав Улісом, і досі цікавив Принса, але найбільше його вабили до себе Аксель Гундерсон та його дружина. Вона, видно, втомилася від цілоденної подорожі, бо вже зніжилась у вигідних помешканнях з того часу, як її чоловік заволодів скарбами крижаної пустелі. Тож вона прихилилась до чоловікових широких грудей відпочити, мов тендітна квітка до муру, і спроквола відповідала на добродушні жарти Мелмюта Кіда. Побіжний погляд її глибоких темних очей якось дивно хвилював Принсову кров, бо Принс був чоловік, здоровий чоловік, і протягом багатьох місяців майже не бачив жінок. Вона була старша за нього, та ще й до того індіянка, однак відрізнялася від усіх тубільних жінок, що з ними Принсові довелося стикатися. Вона багато подорожувала, побувала, як він побачив з розмови, і в його країні і знала все те, що знали жінки його раси, але ще й багато іншого, чого ті й зроду не відали. Вона вміла зварити обід з висушеної на сонці риби або послати постіль у снігу, але тепер болісно дражнила їх, докладно оповідаючи про обіди з багатьох страв, і розпалювала їм апетит згадкою про різні ласощі, що

їхній смак вони вже майже забули. Вона знала звичаї лося, ведмедя й маленького блакитного песця та диких земноводних мешканців північних морів; розуміла таємниці лісів і потоків й читала, як розгорнену книгу, сліди, що їх люди, птахи й звірі залишали на тоненькій сніговій корі; але тепер Принс зауважив, що її очі лукаво блиснули, коли вона глянула на правила для нічліжників у хатині. Ті правила склав невгамовний Бетлз у ті часи, коли в ньому грала молода кров; вони відзначалися дещо грубуватим гумором. Принс завжди повертав їх до стіни, коли мали прийти дами; але хто б подумав, що ця тубілка… Та що, тепер уже запізно.

Отже, така була дружина Акселя Гундерсона, що ім'я та слава її облетіли всю Північну Країну разом з ім'ям та славою її чоловіка.

За столом Мелмют Кід, як давній приятель, під'юджував її; Принс, струснувши з себе соромливість першого знайомства, і собі прилучився до нього. Але вона добре боронилася в нерівній боротьбі, а її чоловік, що не був меткий на розум, тільки схвально усміхався. Він дуже нею пишався: кожним своїм поглядом і рухом виявляв, як багато важить вона йому в житті. Той, що мав видрячі хутра, їв мовчки, забутий серед веселої бесіди; він підвівся з-за столу далеко раніше, ніж інші скінчили їсти, і вийшов до собак. Однак його товариші й собі швидко понадягали рукавиці й парки та пішли слідом за ним.

Вже багато днів не йшов сніг, і санки їхали втоптаною юконською дорогою так легко, ніби по блискучій кризі. Уліс провадив перші санки; з другими йшли Принс та Гундерсонова жінка; а Мелмют Кід з білявим велетнем провадили треті.

— Ми йдемо навмання, Кіде, — сказав він, — але, я думаю, все буде гаразд. Сам він там ніколи не був, але оповідає цікаві речі і має карту, що про неї я чув іще, як був у країні Кутней, кілька років тому. Мені хотілося, щоб ти пішов разом з нами, та він якийсь чудний, заприсягався, що все покине, коли ще хто-небудь вплутається. Але скоро тільки я вернуся, ти матимеш найкращу займанку побіля моєї. А як почне рости місто, ти теж

увійдеш зі мною в пай. Ні-ні! — вигукнув він, коли Кід хотів його перебити. — Я взявся до такого діла, що тут потрібно дві голови. Бо коли все справдиться, то це буде другий Крипл-Крік[30]. Чуєш? Другий Крипл-Крік! То не золотий пісок, а кварцова жила, і коли ми працюватимем як слід, то витягнемо її всю… мільйони й мільйони. Я вже чув про ту місцину, і ти теж. Ми збудуємо місто… тисячі робітників… добрі водяні шляхи… пароплавні лінії… великий фрахтовий торг… мілководні судна біля верхів'я річки… може, прокладемо залізницю… Побудуємо тартаки, електростанцію… матимемо власний банк… комерційне товариство, синдикат… Чуєш?! Почекай-но, хай тільки я вернуся!

Санки спинилися там, де дорога перетинала гирло річки Стюарт. Широка просторінь безкрайого крижаного моря простяглася в далечінь до невідомого сходу. Мандрівці повідв'язували від санок плетені лижви, Аксель Гундерсон стиснув руку Кідові та Принсові й рушив уперед. Його широкі лижви на добрих пів-ярда поринали в пухкому снігові, втоптуючи стежку, щоб собаки не грузли.

Дружина його йшла за останніми санками; видно було, що вона добре вміла давати собі раду з незграбними лижвами. Тишу порушили веселі прощальні вигуки; собаки завищали; той, що мав видрячі хутра, почастував батогом неслухняного ватажка.

За годину валка вже скидалася на чорний олівець, що повільно повз по великому аркушеві паперу.

II

Минуло чимало тижнів. Якось увечері Мелмют Кід і Принс узялися розв'язувати шахові задачі з відірваного аркушика якогось давнього часопису. Кід саме повернувся зі своїх володінь на Бонанзі й відпочивав, готуючись до полювання на лосів. Принс теж перебув на річках та в подорожах майже цілу зиму і тепер прагнув хоч тиждень поманіжитись у теплій хатині.

— Заступися чорним конем і нападай на короля. Ні, так не вийде. Дивись, далі треба…

— Нащо посувати пішака на дві клітини? Його можна збити, бо ж тура тут нічого не вдіє.

— Стривай! З цього боку не захищено…

— Ні, тут захищено! Ходи! Побачиш, що вийде.

Задача була цікава. В двері хтось постукав уже вдруге, і аж тоді Мелмют Кід сказав: "Заходьте!" Двері відчинилися, і до кімнати, заточуючись, щось уступило. Принс тільки глянув і зразу скочив на ноги. Жах, що відбився йому в очах, примусив Мелмюта Кіда озирнутися, і він теж злякався, хоч йому доводилося не одне бачити на віку. Якась дивна істота наосліп дибала до них. Принс почав одступати, аж поки намацав на стіні цвяха, де висів його сміт-і-весон.

— Боже, хто це? — стиха спитав він Мелмюта Кіда.

— Не знаю. Хтось обморожений і голодний, — відповів Кід, і собі відсуваючись у другий бік. — Гляди, може, він божевільний, — застеріг він Принса, причинивши двері.

Страхітлива істота наблизилася до столу. Ясне світло лойового каганця вдарило їй у вічі, і вона забелькотіла старечим голосом — мабуть, з радощів. Потім раптом він — бо то таки був чоловік, — одхилився назад, підтягнув свої шкуратяні штани й почав співати тої пісні, що співають матроси, крутячи коловорот, коли морський вітер реве їм у вуха:

За водою плине корабель наш,

Нумо, хлопці, враз!

Хочеш знати, хто за капітана?

Нумо, хлопці, враз!

Сам Джонатан Джонс із Кароліни,

Нумо, хлопці, враз!..

Раптом він урвав спів, загарчав по-вовчому, кинувся до полиці з м'ясом, і не встигли вони й отямитись, як він роздирав зубами шмат сирого бекону. Почалася завзята боротьба між ним і Мелмютом Кідом, але божевільна міць покинула його так само раптово, як і з'явилась, і він віддав здобич. Мелмют Кід удвох з Принсом посадовили його на стілець, але він безсило перехилився на стіл. Кілька крапель віскі повернуло йому снагу, і він набрав ложкою цукру з цукерниці, що її поставив перед ним Мелмют Кід. Коли він уже трохи загодив свій апетит, Принс, здригаючись, подав йому кухлик слабкого бульйону.

В погляді прибульця світилося похмуре божевілля, що за кожним ковтком то спалахувало, то згасало. Обличчя його, худе й виснажене, мало скидалося на людське. Мороз, видко, не раз дошкуляв йому, накладаючи нові рани на давніші, не зовсім ще загоєні струпи. Суха шкарубка шкіра потріскалася, і звідти прозирало живе м'ясо. Шкуратяна його одежа була брудна й подерта на лахміття, а хутро з одного боку обсмалилося й прогоріло; очевидячки, він лежав десь просто на жару.

Мелмют Кід показав на те місце, де видублену на сонці шкуру було вирізано стьожками — страшна познака голоду.

— Хто ви такий? — спитав Кід, чітко вимовляючи слово по слові.

Чоловік наче нічого не чув.

— Звідки ви прийшли?

— "За водою плине корабель наш", — заспівав чоловік у відповідь тремтячим голосом.

— Напевне, бідолаха приплив на судні, — сказав Кід і трусонув ним, сподіваючись привести його до тями.

Але чоловік скрикнув, — певно, з болю, — і схопився рукою за бік. Тоді поволі підвівся, спираючись на стіл.

— Вона сміялася з мене… а в очах її була ненависть… вона… не хтіла… Йти…

Голос його завмер, і він знову став хилитися, та Мелмют Кід схопив його за руку й вигукнув:

— Хто? Хто не хтів іти?

— Вона, Унга. Вона сміялася й хотіла мене вбити, вдарила ось так. А потім…

— Ну?

— А потім… —

— Що ж потім?

— А потім він лежав на снігу, тихо-тихо, довго лежав. Він ще й досі нерухомо… в снігу…

Кід і Принс безпорадно перезирнулися.

— Хто лежав на снігу?

— Вона, Унга. Вона зненависно подивилася на мене, а тоді…

— Ну? Що?

— А тоді взяла ножа, отак — раз, раз… Вона була квола. Я йшов дуже помалу. А там багато золота, в тому місці, дуже багато золота.

— Де Унга?

Мелмют Кід подумав, що вона, може, вмирала десь за милю від них. Він несамовито тряс бідолаху й допитувався:

— Де Унга? Хто така Унга?

— Вона там… на снігу…

— Кажи ж бо! — Кід міцно стиснув його за руку.

— І я лишився б там… на снігу… але… мені… треба… віддати борг. Тяжко… було нести… та я мушу… віддати… віддати борг… я… мушу…

Незладне белькотіння стихло, він понишпорив у кишені й витяг торбинку з оленячої шкури.

— Борг… віддати… п'ять фунтів… золота… я позичив у Мелмюта… Кіда… я…

Знесилена голова впала на стіл, і Мелмют Кід уже не зміг її підвести.

— Це Уліс, — сказав Кід спокійно й кинув гамана з золотим піском на стіл. — Певно, Акселеві Гундерсону та його дружині кінець. Ану, вкриймо його добре. Він індіянин, то, либонь, викишкається, а тоді розповість нам про все.

Коли вони розрізали на ньому одежу, то побачили з правого боку на грудях дві незагоєні рани від ножа.

III

— Я оповім за все, як умію, але ви зрозумієте. Почну з самого початку: розкажу про себе й про неї, а вже тоді про нього.

Той, що мав видрячі хутра, присунувся до грубки, як то роблять люди, що довго не бачили вогню і бояться, аби той Прометеїв дар раптом не зник. Мелмют Кід поправив каганця й поставив його так, щоб світло падало оповідачеві на обличчя. Принс примостився на лежанці й наготувався слухати.

— Я Наас, ватаг і ватагів син, народжений між заходом і сходом сонця на бурхливих хвилях, в уміякові[31] мого батька. Цілу ніч чоловіки сиділи на веслах, а жінки вичерпували воду, що заливала нас. Ми змагалися з бурею. Солоні бризки замерзали на материних грудях, і врешті життя її спливло разом з припливом. А я, я приточив свій голос до вітру, до бурі, і вижив. Наша оселя була на Акатані…

— Де? — перепитав Мелмют Кід.

— На Акатані, в Алеутії. Акатан за Чігніком, за Кардалаком, за Унімаком. От я й кажу, наша оселя була на Акатані, що лежить серед моря, на самому краю світа. У солоному морі ми ловили рибу, тюленів та видр; наші хижки тулилися одна до одної на скелястій смузі між лісом та жовтим узбережжям, де лежали наші каяки. Нас було небагато, і світ нам був дуже малий. Десь на сході лежали чужі землі, острови такі самі, як і Акатан. Ми думали, що весь світ складається з островів, а про інше й гадки не мали.

Я був не такий, як інші люди нашого племені. В піску на березі валялися погнуті балки й поколені хвилями дошки з великого човна. Мій

люд ніколи не будував таких човнів. І я пригадую, що на верховині острова, звідки видко було океан на три боки, росла сосна, гладенька, рівна й висока. Такі сосни більше ніде не росли. Казали, що колись у тому місці висадилися двоє людей, довго сиділи, дивлячись на захід сонця. Вони припливли з-за моря тим ото човном, що уламки з нього лежали на піску. Ті люди були білі, як ви, а кволі, як бувають діти, коли тюлені зникають і мисливці вертаються з полювання без здобичі. Я чув про все це від старих чоловіків і жінок, а вони від своїх батьків. Спочатку тим білим чужинцям не подобалися наші звичаї, але потім вони звикли до них, зміцніли від риби й товщу і стали жорстокі. Вони збудували собі окремі хижі й узяли собі за дружин найкращих наших жінок, і згодом у них народилися діти. Так народився й той, хто мав стати батьком батька мого батька.

Я вже казав, що був не такий, як інші наші люди, бо мав у жилах могутню кров білого чоловіка, що прибув з-за моря. Кажуть, що колись, до приходу тих людей, у нас були інакші закони. Ті люди були люті та сварливі й билися з нашими чоловіками, доки вже не лишилося нікого, хто б зважився змагатися з ними. Тоді вони поставали ватагами, понищили наші стародавні закони й дали нам нові, і відтоді вже чоловік був сином свого батька, а не матері, як за нашим давнім звичаєм. Ще вони поклали, щоб першому синові припадало все добро по батькові, а його брати й сестри мусили самі собі давати раду. І ще багато інших законів настановили. Вони показали нам, як краще ловити рибу й убивати ведмедів, що їх була сила-силенна по лісах, навчили нас зберігати запаси на голодний час. І все це було добре.

Одначе, коли вони поробилися ватагами і вже не було людей, що опиралися б їхньому гнівові, ті чужі білі люди почали змагатися поміж себе. І той, чия кров тече в мені, коротким списом на тюленів прохромив тіло іншого. Ту боротьбу далі провадили їхні діти, а потім діти їхніх дітей; і зродилася страшенна зненависть між ними, і злочини звершувано аж до моїх часів, поки врешті в кожному роді лишилося тільки по одному нащадкові, що мав передати далі кров тих, хто загинув. З нашого роду залишився я, а з роду того другого чоловіка була лише дівчина Унга, що

жила зі своєю матір'ю. Її батько і мій батько не вернулися одного вечора з рибальства; а коли згодом їх викинув на берег великий приплив, вони й мертві міцно вчепилися один в одного.

Дивлячись на них, люди вражено хитали головами, а старі казали, що боротьба відновиться, коли в Унги й у мене народяться діти. Вони казали мені про це, коли я ще був хлопчиком, і врешті я пойняв віри їхнім словам і став дивитися на Унгу, як на ворога, що має стати матір'ю дітей, які змагатимуться з моїми дітьми. Я думав про це день у день, а ставши юнаком, спитав, чому так мусить бути. І мені відповіли: "Ми не знаємо, але так чинили наші предки". Я дивувався, чому ще не народжені діти приречені вести далі боротьбу тих, що вже повмирали, і не бачив у цьому ніякої слушності. Але люди казали, що так мусить статися, а я ж був тільки підліток.

Ще вони казали, що мені треба поспішити, аби рід мій був старший і вбився в силу раніше, ніж її. То було легко зробити, бо я стояв на чолі племені і з поваги до подвигів і законів моїх батьків та завдяки моєму багатству люди шанували мене. Кожна дівчина пішла б за мене, але я не знаходив жодної собі до вподоби. А старі люди й матері, що мали дочок, радили мені поспішатися, бо вже тоді траплялися мисливці, ладні дати Унжиній матері великий викуп; мої діти мали б загинути, якби її діти виросли раніше.

Я все не знаходив собі дівчини. Аж якось увечері вертався я з рибальства. Сонце стояло низько й світило мені просто в вічі, віяв вітер, а каяки переганялися з білими хвилями. Раптом Унжин каяк став мене випереджати, і вона глянула мені в обличчя. Нічною хмарою маяло її чорне волосся, на щоках блищали бризки. Як я сказав, сонце світило просто в вічі, і я був ще юнак, але враз мені все стало ясно: я зрозумів, що то поклик крові.

Вона випередила мене, а тоді, двічі махнувши веслами, обернулася та як поглянула — так тільки Унга вміла поглянути, — і знову я відчув, що то поклик крові. Люди загукали, коли ми проскочили між їхніми

неповороткими уміяками й залишили їх далеко позаду. Вона гребла швидко, і хоч моє серце було, як нап'яте вітрило, я її не догнав. Вітер дужчав, море вкрилося білою піною, а каяки наші, стрибаючи, як тюлені, мчали золотою сонячною стежкою.

Наас пригнувся на стільці, як весляр, неначе він знову мчав у перегонах. Може, десь за грубою йому ввижався розгойданий каяк і розмаяне Унжине волосся. У вухах йому співав голос вітру, а ніздрі вбирали свіжий дух солі.

— Вона пристала до берега і, сміючись, побігла піском угору до материної хати. І велика думка зродилася в мені тієї ночі — думка, гідна того, хто стояв на чолі всього акатанського люду. І от, коли зійшов місяць, я подався до хатини її матері й подивився на добро Яш-Нуша, складене купою біля дверей, — добро Яш-Нуша, хороброго мисливця, що хтів стати батьком Унжиних дітей. Багато інших юнаків складали там своє добро, а потім забирали назад; і кожен юнак накладав добра більше, ніж його попередник.

Я засміявся до місяця й зірок і пішов до своєї оселі, де лежало моє добро. І мені довелося багато разів переносити його, доки моя купа стала вища за Яш-Нушеву на цілу долоню. Там була риба, сушена на сонці й вуджена, сорок волохатих тюленячих шкур, і двадцять котикових хутр, і кожна шкура зав'язана вгорі й повна товщу, і десять ведмежих шкур: тих ведмедів я сам повбивав у лісах, коли вони навесні виходили з барлогів. Було там і намисто, й ковдри, і червоні тканини, що їх я навимінював у людей, які жили на сході й які теж виміняли їх у того народу, що жив ще далі на схід. І я поглянув на Яш-Нушеву купу й засміявся; бо я був ватагом на Акатані і мав більше добра, ніж інші юнаки, і мої батьки чинили подвиги, дали закони й залишили своє ім'я в пам'яті народу на віки вічні.

Як настав ранок, я подався на берег, скоса позираючи на хатину Унжиної матері. Мої дари лежали й далі так, як я їх залишив. А жінки всміхалися й хитро перешіптувались. Я здивувався: адже ніхто ще не

давав такого викупу. Тієї ночі я знову доклав різного добра, і серед усього — каяка з гарно видублених шкур, що ніколи ще не плавав по морю. Але на ранок усе й далі лежало купою на глум людям. Мати Унжина була хитра, і я розгнівався за той сором, що вона завдала мені перед усім моїм народом. Уночі я приніс ще багато добра, і купа стала величезна. Притяг я й свого уміяка, що сам був вартий двадцяти каяків. А на ранок викуп зник.

Тоді я приготував усе до весілля, і на потлач — пригоститися й дістати подарунок — прибули навіть люди, що жили далеко на сході. Унга була старша за мене на чотири сонця, коли рахувати роки по-нашому. Я тільки став юнаком, але був ватаг і ватагів син — тому на мій вік не зважали.

Нараз в океані показалися вітрила якогось корабля, що більшав з кожним подихом вітру. На кораблі, видно, була дірка, бо люди метушилися й завзято працювали біля помпи. На носі стояв височенний чоловік, дивився, як міряють глибину води, й командував гучним голосом. Очі в нього були блакитні, наче глибокі води, а голова заросла гривою, як у морського лева. Волосся він мав жовте, мов солома південного збіжжя або манільське прядиво, що з нього мореплавці плетуть линви.

Останніми роками ми не раз бачили кораблі здалека, але то був перший, що підплив до акатанського берега. Бенкет припинився, жінки з дітьми повтікали до хат, а ми, чоловіки, схопили луки та списи. Проте, як ніс корабля черкнувся дна коло берега, чужинці не звернули на нас жодної уваги, заклопотані власною роботою. Коли вода спала, вони нахилили шхуну й заходилися латати велику дірку в дні. Тоді жінки повилазили з хат, і ми знову сіли бенкетувати.

Як почався приплив, мореплавці стягли шхуну на глибоку воду і прийшли до нас. Вони принесли подарунки й були з нами приязні. Тому я звільнив їм місце і від щирого серця обдарував їх, як і решту гостей, адже я справляв весілля і був ватаг на Акатані. Прийшов і той, з гривою, як у морського лева, такий високий і дужий, аж здавалося, наче земля

трясеться від його ходи. Він довго й уперто дивився на Унгу, склавши руки — ось так, — і сидів на весіллі, доки зайшло сонце і з'явилися зорі. Тоді він повернувся на свій корабель. Після того я взяв Унгу за руку й повів до своєї хатини. І всі співали й сміялися, а жінки, своїм жіночим звичаєм, казали лукаві речі, як і личить у таких випадках. Та ми на те не вважали. Потім гості, залишивши нас на самоті, порозходилися додому.

Ще не завмер останній гомін, як у дверях вродився проводар мореплавців. Він приніс із собою чорні пляшки, ми випили і звеселилися. Бачите, я був юнак і все своє життя жив на краю світу. Отож кров у мене стала як вогонь, а душа легка, як піна, що летить з хвиль на скелі. Унга тихо сиділа в кутку на хутрах, широко розплющивши очі зі страху. А той, з гривою, як у морського лева, дивився на неї вперто й довго. Потім увійшли його люди з пакунками краму, і він розіклав переді мною стільки добра, скільки не бувало на всьому Акатані. Там були рушниці великі й малі, порох, кулі й набої, блискучі сокири й сталеві ножі, хитромудре знаряддя й дивовижні речі, що я таких ніколи й не бачив. Як він показав мені на мигах, що все те — моє, я подумав, що тільки велика людина може бути така щедра; однак він ще показав мені, що Унга повинна піти з ним на корабель. Ви розумієте? Унга повинна піти за ним на його корабель! Кров моїх батьків раптом запалала в мені, і я кинувся на нього зі списом. Але дух, що сидів у пляшках, украв силу з моїх рук, і той, що з гривою, взяв мене за шию — отак — і вдарив головою об стіну. І я став кволий, як немовля, і ноги підігнулися піді мною. Він поволік Унгу до дверей, а вона кричала й чіплялася за все, що було в хаті. Потім він узяв її на свої дужі руки, і коли вона почала рвати його жовте волосся, він забулькав, як великий тюлень-самець до самиці.

Я доповз до берега і став скликати свій люд, але ніхто не з'являвся. Тільки Яш-Нуш був справжній чоловік, та вони вдарили його веслом по голові, і він упав долілиць у пісок — і більше не ворухнувся. А чужинці, співаючи, нап'яли вітрила й рушили за вітром.

Люди казали, що воно й добре, бо не буде більше родових звад на Акатані; але я мовчав, чекав тільки, доки місяць стане повний. А тоді

поклав риби й товщу до свого каяка й поплив на схід. Дорогою я зустрічав багато островів і багато народів, і сам, живши край світу, зрозумів, який він великий. Я розмовляв на мигах, але ніхто не бачив ні шхуни, ні чоловіка з гривою, як у морського лева, всі лиш показували далі й далі на схід. Я спав, де трапиться, їв незвичну їжу, бачив чудні обличчя. Багато хто сміявся з мене, вважав за божевільного, але часом старі люди повертали моє обличчя до світла й благословляли мене, а молодим жінкам набігали сльози на очі, коли вони розпитували про чужий корабель, про Унгу та про людей з моря.

Отак через бурхливі моря й крізь великі бурі дістався я до Уналяски. Там стояли дві шхуни, але не було тої, що я шукав. І я подався далі на схід, а світ робився все більший, однак ніхто не чув про корабель ані на острові Унамоку, ані на Кадіяку й Атоніяку.

Якось прибув я до скелястої країни, де люди видовбували великі нори в горах. Там стояла шхуна, але не моя, і люди вантажили на неї той камінь, що видовбували. Я думав, що то забавка, бо ж каміння скрізь можна знайти; але вони нагодували мене й приставили до роботи. Коли шхуна осіла глибоко в воду, капітан дав мені грошей і звелів іти собі. Однак я спитав, якою дорогою він поїде, і він показав на південь. Я пояснив йому на мигах, що хотів би їхати з ним; спочатку він засміявся, а потім залишив на шхуні, бо йому оракувало людей. Там я навчився говорити по-їхньому, лазити по снасті, поратися з вітрилами в раптових бурях і чергувати біля стерна. Та це й не диво, бо в жилах моїх батьків текла кров людей з моря.

Я гадав, що тепер легко буде знайти того, кого я шукав, коли вже дістався до людей його племені. Як ми підпливли, врешті, до землі й добулися протокою в порт, я сподівався побачити багато шхун, — ну, стільки, як у мене пальців на руках. Але кораблів виявилося просто безлік, і вони стояли збиті докупи, як риба, а пристань тяглася на кілька миль, і коли я пішов поміж ними, щоб розпитати про чоловіка з лев'ячою гривою, з мене сміялися й відповідали різними мовами. І я зрозумів, що люди зійшлися туди з різних кінців світу.

Тоді я подався до міста і вдивлявся в обличчя кожного чоловіка. Але їх було як тріски, що плавом пливе вздовж берегів, і всіх їх я не міг передивитися. Галас приголомшив мене так, що я нічого не чув і голова паморочилася від метушні. Так ішов я все далі та далі, через країни, де в теплому сонячному світлі бриніли пісні, а на ланах достигав багатий урожай, через великі міста, повні брехливих, немов жінки, чоловіків з серцями, чорними від жадоби золота. А тим часом мій акатанський люд полював, ловив рибу і був щасливий, гадаючи, що світ малий.

Але того погляду, що на мене кинула Унга, вертаючися з рибальства, не міг я забути, і я знав, що колись таки знайду її. Вона ступала тихими стежками у вечірньому сутінку або йшла за мною родючими полями, мокрими від ранішньої роси, а очі її світилися обіцянкою того, що могла дати лише одна жінка — Унга.

Я перейшов тисячу міст. Одні люди були ласкаві й давали мені їсти, інші сміялися з мене, а ще інші лаяли. Та я держав язика на припоні, йшов чужими дорогами й дивився на чужі дива. Часом я, що був ватаг і ватагів син, працював на людей брутальних у розмові і твердих, мов криця, що вичавлювали золото з поту й страждання ближніх своїх. Та ніде я не довідався нічогісінько про те, чого шукав, аж поки вернувся до моря, як тюлень до рідних скель. Але то був інший порт у іншій, північній, країні, і там уже ходили чутки про жовтоволосого мореплавця, і я довідався, що він мисливець на тюленів і що в той час він був далеко в океані.

Я найнявся на котикову шхуну з ледачими сивашами та й поплив за ним шляхом, що не залишав сліду, на північ, де тоді саме найбільше полювали. Ми пробули на морі не один важкий місяць, питали на багатьох кораблях і чули багато про дикі вчинки того, кого я шукав; але самого його не здибали ніде. Ми заїхали далеко на північ, аж до Прибилових островів, убивали котиків цілими чередами на березі й переносили їх ще теплих на корабель, аж доки все засмальцювалося й закривавилося так, що ніхто не міг устояти на палубі. Потім за нами

гнався пароплав і стріляв на нас із великих гармат. Та ми нап'яли всі вітрила, море вимило хвилями палубу, й ми загубилися в тумані.

Казали, що тоді, як ми, перелякані, втікали від переслідувачів, той жовтоволосий морський розбійник пристав до Прибилових островів, пішов просто до факторії і, доки частина його людей тримала службовців компанії, решта навантажила десять тисяч невироблених шкур із солільні. То лиш чутки, але я їм вірю, бо хоч за свої блукання ні разу не стрів його, проте північні моря лунали оповідями про його жорстокість і відвагу, аж поки три народи, що мають там землі, почали ловити його своїми кораблями. Чув я й про Унгу, бо капітани голосно вихваляли її. Вона завжди була з ним. Казали, що вона перейняла звичаї його народу й була щаслива. Та я знав краще — знав, що її серце поривається назад до свого народу, до жовтого акатанського берега.

І от по довгому часі я повернувся до порту, що править за ворота в море, і там довідався, що жовтоволосий подався через великий океан полювати на котиків до берегів теплих земель, які лежать на південь від російських морів. Тоді я, вже справжнім моряком бувши, сів на корабель разом з людьми його племені й теж вирушив полювати на котиків. До тих нових місць попливло мало кораблів, але ми зайняли велику зграю котиків і цілу весну гнали її на північ. Коли важкі кітні самиці попрямували до російського моря, наші люди злякалися й стали ремствувати. Бо стояв густий туман, і човни щодня губилися в ньому. Люди відмовились працювати, і капітан повернув корабля назад тою дорогою, що й прибув. Але я знав, що жовтоволосий мореплавець не знає страху й не покине котикової зграї аж до російських островів, куди мало хто їздить. Отож темної ночі, як вартовий задрімав, я нишком узяв човна й поплив сам-один до великої теплої землі.

Я плив на південь, аж до затоки Єдо[32], і там зустрів непокірних відважних людей. Йошіварські дівчата[33] були маленькі на зріст, вродливі, й шкіра в них блищала, як криця, але я не міг там спинитися, знавши, що Унга пливе бурхливим морем біля північних скель.

Люди в затоці Єдо зібралися з усіх кінців світу; вони не мали ні своїх богів, ні батьківщини, а плавали під японським прапором. І я поїхав з ними до багатих берегів Мідяного острова; там ми наповнили свої солільні до самого верху шкурами. В тому мовчазному морі ми не бачили нікого, аж доки налаштувалися їхати назад. Та ось одного дня сильний вітер розвіяв туман, і ми побачили позад себе шхуну, а в її кільватері димарі російського військового корабля, з яких курився дим. Ми кинулися втікати під усіма вітрилами, а шхуна підпливала все ближче, роблячи по три фути на кожних наших два. І на кормі шхуни стояв чоловік з гривою, як у морського лева, і, спершись на мотузяне поруччя, сміявся з надміру життєвої снаги. І Унга була там — я відразу пізнав її, — але він відіслав її вниз, коли над морем озвалися гармати. Як я казав, вони робили три фути на кожних наших два, і невдовзі, як шхуна виринала на хвилю, вже видно було її позеленілий кіль. Я стояв спиною до російських пострілів і, сиплючи прокльони, крутив стерно. Ми ж бо знали, що він має на думці випередити нас і втекти, поки нас ловитимуть. Нам позбивали щогли, і вітер поволік нас, як поранену чайку; а він зник за обрієм — він і Унга.

Що ми могли вдіяти? Свіжі шкури свідчили самі про себе. Тому нас повезли до якогось російського порту, а потім у безлюдну країну й там звеліли добувати в копальнях сіль. І дехто помер там, а дехто… дехто й вижив.

Наас ізсунув з плечей коца, показуючи знівечене тіло, покарбоване шрамами, очевидячки від батога. Принс швидко накрив його, бо дивитися на ті шрами було аж моторошно.

— Тяжко там жилося; часом люди втікали на південь, але щоразу їх повертали назад. Тому коли ми — ті, що прибули з затоки Єдо, — одної ночі повстали й відібрали від сторожі зброю, то подалися на північ. Навколо розлягалися болота й кущі, і кінця-краю їм не було. Настав холод, земля вкрилася глибоким снігом, а ніхто з нас не знав дороги. Довго блукали ми по безкраїх лісах… я всього не пригадаю, бо їжі було мало, тож ми часто лягали на землю й чекали смерті. Нарешті ми

добулися до холодного моря, але тільки троє нас побачили його. Один із трьох був капітан з Єдо. Він знав, де лежать великі землі і де можна перейти кригою з одної землі на другу. І він провів нас туди… не знаю, скільки ми йшли, але дуже довго… і нас лишилося тільки двоє. Ми досягли того місця і знайшли там п'ятеро людей із тих, що живуть у тій країні; вони мали собак і хутра, а ми були дуже бідні. Ми билися в снігу, доки вони всі загинули, і капітан теж загинув, а собаки й хутра стали мої. Тоді я поїхав кригою, поораною розколинами, і одного разу мене погнало в море на крижині, і носило доти, доки західний вітер прибив її до берега. Потім була затока Головіна, Пестилік і священик. А тоді я подався на південь — до теплих сонячних країн, — де вже мандрував раніше.

Та море тепер було не таке багате, і ті, що вирушали по котики, мали невеликий здобуток, а наражалися на велику небезпеку. Суден траплялося мало, капітани й матроси нічого не знали про тих, кого я шукаю. Тому я залишив океан, що ніколи не знає спокою, і пішов суходолом, де дерева, хати й гори не ворушаться, а стоять завжди на тому самому місці. Я мандрував далеко й навчився багато чого, навіть писати й читати з книжок. Добре було й мені те знати, бо я думав, що Унга напевне знає те все і колись, як настане наш час, ми… розумієте, як настане наш час…

Так я блукав по світу, неначе той рибальський човник, що наставляє вітрило до вітру, але стернувати не може. Проте очі мої були завжди пильні, а вуха — завжди чуйні, і я ходив поміж люди, що багато подорожували, бо знав: досить їм раз побачити тих, кого я шукав, і вони їх запам'ятають. Нарешті я здибав чоловіка, що прибув просто з гір і приніс шматки каменю, в яких блищали зернятка золота, великі, як горошини. Він чув про них і знав їх. Вони були багаті, казав він, і жили там, де добувають із землі золото.

То був далекий, дикий край, але я таки добрався до табору, схованого між горами, де люди працювали день і ніч, не бачивши сонця. Однак тоді ще не настав мій час. Я прислухався до людських розмов. Він — тобто вони — виїхали до Англії, казали люди, з'єднати тих, хто мав

великі гроші, й утворити компанію. Я бачив оселю, де вони жили; та оселя дуже скидалася на палаци, що їх так багато в Старому Світі. Вночі я заліз крізь вікно всередину, щоб побачити, як він з нею повівся. Я переходив з кімнати до кімнати й думав, що так, певно, живуть королі й королеви — таке там усе було гарне. І всі казали, що він ставився до неї, як до королеви, і всі питали, з якого вона роду, бо в її жилах була інша кров, і вона відрізнялася від акатанських жінок, але ніхто не знав, звідки вона. Авжеж, вона була королева, але я був ватаг і ватагів син і заплатив за неї нечувану ціну хутрами, човнами й намистом.

Та нащо багато говорити! Я був тепер моряк і знав корабельні шляхи. Тож я подався слідом за ними до Англії, а потім і до інших країн. Часом я чув про них, часом читав у газетах, та ніколи не міг їх наздогнати, бо вони були багаті й швидко подорожували, а я був бідний. Але на них упало лихо, і їхнє багатство враз розвіялося, як дим. Газети тоді тільки й писали за це, та потім замовкли, і я здогадався, що вони подалися знов туди, де можна добути багато золота в землі.

Збіднівши, вони сховалися від світу, і мені, шукаючи їх, довелося йти від табору до табору все далі й далі на північ. Нарешті я досяг Кутнею і натрапив на простиглий слід. Вони були там і пішли далі, але куди? Ті називали одне місце, ті інше, а дехто казав, що вони подалися до Юкону. Я побував у всіх тих місцях, не даючи собі спочинку, і страшенно стомився — світ-бо такий великий. В Кутнеї мені довелося довго йти поганою дорогою з одним метисом із північного заходу. Він був такий виснажений, що не витримав, як скінчилися харчі. Колись він ходив на Юкон нікому не відомою стежкою через гори. І тепер, побачивши, що приходить смерть, він дав мені карту й розповів про місце, де, як він присягався своїми богами, було повно золота.

Потім усі люди рушили на північ. Я був убогий чоловік і запродався в погоничі. Решту ви знаєте. Я спіткав їх у Доусоні. Вона не пізнала мене, бо там, на Акатані, я був ще юнак, а вона відтоді прожила бурхливе життя. Хіба мала вона час згадувати того, хто заплатив за неї нечувану ціну?

А що далі? Ви мене викупили зі служби, і я повернувся, щоб зробити все по-своєму. Я довго чекав і тепер, коли він був уже в мене в руках, не поспішався. Я кажу, що хотів зробити по-своєму, бо згадав своє життя, згадав усе, що бачив і вистраждав, згадав холод і голод у безкраїх лісах коло російського моря. Ви знаєте, що я повів його на схід — його й Унгу, — на схід, куди багато пішло й звідки мало хто вернувся. Я повів їх у те місце, де кістки людські лежать разом з проклятим золотом, що його люди не могли звідти винести.

Туди не близький світ і дорога була невтерта. Ми мали багато собак, і вони багато їли, на санках не могло вміститися стільки харчів, щоб стало до весни. Нам конче треба було повернутися назад, перше ніж скресне річка. Через те ми дорогою закопували їжу, щоб полегшити санки та щоб не довелося голодувати поворітьма. У Макквещені жило троє людей, і неподалік від них ми зробили собі одну таку схованку, а другу — в Мейо, де стояли табором мисливці з племені пеллі, що прибули туди з півдня через перевал. Потім уже не було людей, тільки сонна річка, нерухомий ліс і Біла Тиша Півночі. Я вже казав, що то не близький світ і дорога була невтерта. Часом за цілий важкий день ми долали не більш як вісім або десять миль, а вночі спали, як мертві. І їм ні разу не спало на думку, що я Наас, акатанський ватаг, месник за кривду.

Тепер ми вже робили невеличкі схованки, і вночі не важко було вернутися протоптаною стежкою і перенести харчі в інше місце, щоб можна було подумати, ніби їх пограбували росомахи. Крім того, на річці є пороги, крига там непевна, бо бурхлива течія підмиває її знизу. От у такому місці нам провалився запряг, що я провадив, але він і Унга подумали, що то був нещасливий випадок, та й годі. А на тих санках було багато їжі, та й тягли їх найдужчі собаки. Але він сміявся, бо в ньому вирувало Життя. Собакам, що лишилися живі, ми тепер стали давати мало їжі, а потім випрягали одну по одній та годували ними решту. "Назад ми йтимемо впорожні, без санок і собак, — казав він, — і переходитимемо від схову до схову". Воно так і мало бути, бо їжі в нас майже не залишилося, а остання собака здохла в посторонках тої ночі, як ми дійшли до кісток людських і проклятого людьми золота.

Щоб дістатися до того місця, де показувала карта, нам довелося вирубувати східці на обмерзлих кригою скелях. За тими скелями ми сподівалися побачити долину, але долини не було; навкруги розляглася рівна, снігом покрита височина, а на ній здіймалися до зірок могутні вершини гір. А посеред тієї височини було стрімке провалля, що спадало чи не до самого серця землі. Ми спинилися на краю провалля, дивлячись, як добутись до нього, і якби ми не були мореплавці, то напевне нам запаморочилося б у голові, таке воно було стрімке та глибоке. З одного боку — тільки з одного боку — скеля збігала не прямовисно, а так, як палуба, коли вона хилиться під великим вітром. Не знаю, як воно так сталося, але сталося.

"Ось і брама до пекла, — мовив він. — Ходімо".

І ми почали спускатися.

На дні провалля стояла хатина. Хтось збудував її з колод, накиданих згори. То була вже стара хатина, бо люди помирали в ній на самоті в різні часи. Ми прочитали на шматках березової кори, що вони залишили, їхні останні слова й прокльони. Один помер з цинги; другому товариш пограбував останню їжу й порох і зник; третього понівечив ведмідь; четвертий пробував полювати, але все одно помер з голоду. Кінець прийшов усім: вони не могли покинути золота й помирали біля нього, кожний своєю смертю. І наче в якомусь мареві, долівка в хатині була вкрита золотом, нікому вже не потрібним.

Але той, кого я так далеко завів, мав тверду волю і ясний розум. "У нас нема чого їсти, — сказав він, — ми тільки глянемо на це золото, подивимося, звідки воно йде та скільки його. І зразу ж підемо звідси, перше ніж воно засліпить нас і вкраде наш розум. А потім ми вернемося сюди, взявши багато харчів, і все золото буде наше".

Отож ми оглянули велику жилу, що видималася на скелі, як і справжня жила на людському тілі, зміряли її, прослідкували зверху до

низу, позначили кілками займанку й залишили карби на стовбурах дерев на доказ своїх прав. Коліна в нас підгиналися, до горла підкочувалася нудота, серце мало не вискакувало з грудей, але ми врешті здолали круту стіну й рушили назад.

На останньому переході нам довелося нести Унгу. Ми й самі часто падали, але нарешті таки добралися до схованки. Та ба, їжі там не було. Я добре все владнав, і він подумав, що то росомахи розтягли схованку, й став клясти їх і своїх богів разом з ними. Але Унга не втрачала мужності, вона всміхалася, взявши його за руку, а я мусив відвернутися, щоб стриматись.

"Ми відпочинемо біля вогнища до ранку, — сказала вона, — і підживимось мокасинами".

І ми повідрізали зверху з своїх мокасинів по кілька стьожок і варили ті стьожки півночі, щоб можна було розжувати їх і проковтнути. Вранці ми стали радитися, що робити далі.

Найближча схованка була за п'ять день дороги; ми не могли дійти до неї. Нам треба було знайти яку здобич.

"Ми підемо вперед, полювати", — сказав він.

"Атож, — погодився я, — ми підемо вперед, полювати".

І він звелів Унзі лишитися біля вогню і берегти свою силу. І ми рушили — він шукати лося, а я до того місця, куди переніс харч зі схованки. Але я їв мало, аби вони не помітили, що я не підупав на силі. Повертаючись до багаття, він раз у раз падав. Я теж удавав знесиленого й спотикався на своїх лижвах так, ніби кожен мій крок мав бути вже останній. Того вечора ми знову підживилися мокасинами.

Він був велика людина. Його душа до останку підтримувала його тіло. Він не нарікав за себе, — тільки за Унгу. Другого дня я подався за ним, щоб не пропустити кінця. Він часто лягав одпочити. Тої ночі він мало не вмер, але вранці ледь чутним голосом вилаявся й знову пішов. Він був як п'яний, і часто мені здавалося, що він уже конає: але в нього була незвичайна сила і душа велетня, що підтримувала тіло цілий той тяжкий день. І він застрелив двох білих куріпок, але не став їх їсти. Куріпок можна було з'їсти сирими, і вони б зберегли йому життя; але він думав тільки за Унгу й повернув до табору. Він уже не йшов, а повз рачки по снігу. Я наблизився до нього і в очах його прочитав смерть. Ще й тоді було не пізно з'їсти куріпок. Та він кинув геть свою рушницю й поніс пташок у зубах як собака. Я йшов поруч з ним і не падав. Відпочиваючи на хвилю, він дивився на мене й дивувався, що я такий дужий. Я розумів, що він дивується, хоч він уже не говорив: коли його уста ворушилися, то ворушились безгучно.

Я вже казав — він був велика людина, і в серці моїм озвався жаль, але я згадав своє життя і згадав холод і голод у безкраїх лісах коло російського моря. Крім того, Унга була моя, я заплатив за неї нечувану ціну хутрами, човнами й намистом.

Отак волоклися ми через білий ліс у гнітючій тиші, що налягала на нас, як морський туман. А навколо мигтіли примари минулого. Я бачив жовтий акатанський берег, і каяки, що мчать додому з рибальства, і хатини на узліссі. Бачив людей, що дали народові моєму закони, стали його ватагами, людей, що кров їхня текла в моїх жилах і в жилах Унжиних. І Яш-Нуш ішов поряд зі мною, з мокрим піском у чубові, все ще тримаючи в руці бойового списа, що зламався, як він падав. І я знав, що настав слушний час, і я бачив обіцянку в Унжиних очах.

Як я казав, ми йшли лісом, і ось нарешті ніздрі нам залоскотав запах диму з вогнища. Тоді я схилився над ним, і вирвав йому з зубів куріпок. Він повернувся на бік, здивовано витріщившись на мене, а рука його помалу потяглася до ножа при боці. Та я відібрав у нього ножа, сміючись йому просто в вічі. І навіть тоді він не здогадався. Тоді я показав на

мигах, як пив із чорних пляшок, як складав на снігу купу добра, і відживив у його пам'яті все, що сталося того вечора, коли я одружувався. Я не промовив ні слова, та він усе зрозумів і все ж не злякався. На його устах з'явилася глузлива посмішка, а в очах холодний гнів; те, що він довідався, додало йому нової сили. До табору лишалося недалеко йти, але сніг був глибокий, а він волікся дуже помалу. Раз він лежав так довго, що я перевернув його і заглянув йому в очі. В них то згасало життя, то знову жевріло. Та коли я випустив його, він поліз далі. Так дісталися ми до вогнища. В одну мить Унга була вже коло нього. Його губи нечутно ворухнулися; він показав на мене, щоб Унга зрозуміла. А тоді витягнувся на снігу, тихо й надовго. Він і досі там лежить.

Я ні слова не мовив, доки спік куріпок. А тоді я озвався до неї рідною мовою, якої вона не чула вже багато років. Вона випросталася — ось так, — витріщила здивовано очі й спитала, хто я і де навчився тієї мови.

"Я Наас", — промовив я.

"Ти? — сказала вона. — Ти?" — і підповзла ближче, щоб подивитися на мене.

"Так, — відповів я. — Я Наас, акатанський ватаг, останній у роді, так само, як і ти остання в роді своєму".

І вона засміялася. Присягаюся всім, що я бачив і що робив, — такого сміху я не хотів би вчути ще раз. Я сидів серед Білої Тиші на самоті зі смертю й жінкою, що сміялася, і той сміх вселяв у мене жах.

"Ходімо! — сказав я, бо думав, що вона марить. — З'їж оце м'ясо й ходімо. Не близька путь звідси до Акатану".

Але вона припала лицем до його жовтої гриви й так сміялася, що, здавалося, от-от небо впаде на нас. Я думав, що вона зрадіє, побачивши

мене, й поспішиться вернутись спогадами до давніх часів, але так не сміються з радощів.

"Ходімо! — скрикнув я, міцно схопивши її за руку. — Дорога довга й темна. Поспішім!"

"Куди?" — спитала вона, підвівшися, й урвала свій чудний сміх.

"На Акатан", — відповів я, сподіваючись, що її обличчя проясніє від моїх слів. Але воно зробилося таке, як у нього, — глузлива посмішка й холодний гнів на очах.

"Аякже, — сказала вона, — підемо, побравшись за руки, на Акатан, ти і я. І будемо жити в брудних халупах, їсти рибу й тюленячу сить, наплодимо дітей — і будемо пишатися ними ціле своє життя. Забудемо про світ і будемо щасливі, дуже щасливі. Як гарної Ходімо! Поспішаймо! Ходімо назад на Акатан".

І вона погладила його жовтого чуба й посміхнулася недоброю посмішкою. І не було вже обіцянки в її очах.

Я сидів тихо й дивувався, що жінки такі чудні. Я пригадав той вечір, коли він тягнув її від мене, а вона кричала й рвала йому чуба, — того самого, що тепер пестила й не хотіла залишити. Потім згадав про викуп та про довгі роки чекання і схопив її міцно й поніс, так, як колись ніс він. І вона опиралася так само, як того вечора, і дряпалася, немов кицька, що боронить своє дитинча. А коли вогнище відділило нас від того чоловіка, я пустив її. Вона сіла й слухала. І я розповів їй про все, що сталося за той час, про все, що було зі мною в чужих морях і що я робив у чужих країнах, про довгі тяжкі пошуки, про голодні роки й про обіцянку, що дала вона мені, першому. Геть усе розповів їй, навіть те, що зайшло між тим чоловіком і мною того дня і в останні дні. І коли я говорив, то бачив, як росте обіцянка в її очах, велика й осяйна, неначе світанок. І я прочитав в її погляді жаль, жіночу чулість, кохання, серце й душу Унжину.

І знову я став юнаком, бо її погляд був поглядом тої Унги, що бігла, сміючись, берегом угору, до материної хатини. Зникла тяжка утома, і голод, і довге чекання. Час настав. Я відчув, що Унга кличе мене притулитися головою до її грудей і забути про все. Вона розкрила мені обійми, і я кинувся до неї. Раптом в її очах спалахнула зненависть, її рука потяглася до мого боку. І вона вдарила мене ножем раз і вдруге.

"Собако! — глузливо крикнула вона, пхнувши мене в сніг. — Свинюко!" Сміх її знову задзвенів серед тиші, і вона вернулася до свого покійника.

Кажу, Унга вдарила мене раз ножем і вдруге, та вона була знесилена з голоду, і мені не судилося вмерти. Проте я хотів лишитися там і заплющити очі у вічному сні разом з тими, чиє життя переплелося з моїм і повело мене невідомими стежками. Але я мав борг, і він не давав мені спокою.

А дорога була довга, холод пекучий, а їжі мало. Мисливці-пеллі не знайшли лосів і пограбували мою схованку. Те саме вчинили й троє білих людей у Макквещені, але вони лежали висохлі й мертві, як я проходив повз їхню хатину. Далі я нічого не пам'ятаю — як я дістався сюди і як знайшов їжу та вогонь… багато вогню.

Скінчивши, він підсунувся до груби так близько, наче хотів увібрати в себе геть усе тепло. Лойовий каганець кидав на стіни химерні тіні.

— А як же Унга?! — вигукнув Принс, ще не стямившись після того, що почув.

— Унга? Вона не захтіла їсти куріпок. Лягла, обнявши його за шию, й сховала обличчя в його жовтому чубові. Я розіклав ближче вогонь, щоб вона не змерзла, але вона пересунулася на другий бік. Я розпалив багаття й там, але що з того, як вона не хтіла їсти. Так і досі лежать вони там у снігу.

— А ви? — спитав Мелмют Кід.

— Я не знаю. Але Акатан малий, і я не хочу повертатися назад і жити край світу. Та й навіщо мені життя? Може, піти до капітана Констентайна, хай накладе мені кайдани, а потім накинуть мотузка — ось так — і я міцно засну. Однак… ні, я ще не знаю.

— Слухай, Кіде! — обурився Принс— Та це ж убивство!

— Цить! — мовив Мелмют Кід. — Є речі понад нашу мудрість і справедливість. Хіба ми можемо сказати, хто тут винний, а хто ні? Не нам про це гадати.

Наас присунувся ще ближче до вогню. Запала глибока тиша, і в тиші тій перед очима в кожного зринали дивні видива.